

Sejlads, handel & skibe

Vadehavet som transportvej

I Hviding kirke kan man se et 1300-tals kalkmaleri af en kogge, som var middelalderens typiske handelsskib.

Det danske Vadehav ligger ved Sydvestjyllands vestkyst syd for det farlige Horns Rev, som i tidligere tider var et frygtet sted for søfolk at passere. Vadehavet tilbød naturhavne i læ bag øerne, og dybene mellem øerne sikrede adgang til fastlandet. Her opstod Danmarks ældste by Ribe i middelalderen.

Handelspladser og sejlads

Søfarten – og dermed udvekslingen af varer og kultur – spillede tidligt en stor rolle i Vadehavsområdet. Åløbene trak de søværts adgangsveje ind i landet, og hvor der var et vadested, opstod ofte et knudepunkt for handel. Arkæologiske fund vidner om tidlig handel med internationale kontakter. Dankirke nær Vester Vedsted havde f.eks. handelsforbindelser med angelsaksere og friser i perioden fra omkring 200 f. Kr. til ca. 750 e.Kr. Mange af områdets senere byer er oprindeligt opstået som handelspladser. Det ældste eksempel på dette er da vikingerne omkring 710 gjorde den internationale handelsplads i Ribe permanent.

Kirkebyggeriet

Sejladsen gjorde det lettere at transportere tunge og store materialer langvejs fra. Landtransport foregik enten til fods eller med skrumplende dyretrukne køretøjer, mens skibe på den samme tid kunne

SEJLADS, HANDEL & SKIBE KAN OPLEVES ..

FORÅR

SOMMER

EFTERÅR

VINTER

LOSNING OG LASTNING PÅ HAVBUNDEN

De lokale fladbundede skibe kunne gå tæt ind under land ved højvande, for ved lavvande at lægge sig på havbunden, hvor de kunne betjenes med hest og vogn, der kunne køre over den tørlagte havbund helt ud til skibet.

EVERTEN

Et typisk vadehavsfartøj er everten, der er fladbundet og har sidesværd for at kompensere for den manglende køl. Sidesværdet bliver sænket ned på den side af skibet, der vender væk fra vinden, for at forhindre afdrift. Der er kun ganske få af disse skibe bevaret i Danmark.

transportere en større last i en større fart. Dette fik betydning for områdets kirkebyggeri. En stor del af vadehavsområdets kirker er bygget i romansk stil i 1100- og 1200-tallet af tufsten, som er sejlet hertil

Skibbroen i Ribe med everten Johanne Dan i forgrunden

fra området ved Rhinen. I Hviding kirke kan man se et 1300-tals kalkmaleri af en kogge, som var middelalderens typiske handelsskib. På områdets kirkegårde findes gravsten, som vidner om handels- og søfartsaktiviteter gennem tiderne.

Købstæderne opstår

I middelalderen tildelte kongen en række større handelspladser monopol på handel, håndværk og sejlads, og dermed blev de købstæder. Den vigtigste af disse var Ribe, som i 948 blev bispesæde og var opholdssted for landets omrejsende konger. I 1100-tallet blev den imponerende domkirke bygget. I middelalderen gav navnlig okseeksporten byen sin indtjening, og i 1500-tallet var Ribe blandt Danmarks største byer. De andre købstæder i området var Tønder (1243) og Varde (1442).

Alle købstæderne ligger ved åer med adgang til Vadehavet. De største skibe kunne ikke gå helt ind til købstæderne, så ofte blev varerne omladet ved ladesteder. Mindre både – de såkaldte lægtre – eller hestevogne sørgede for transporten mellem ladested og by. Langs kysten lå der omkring 20 af sådanne større og mindre ladesteder eller udhavne. Blandt de største var Højer og Ballum, der hørte til Tønder, Rømø, Hviding nakke og Sønderho, der servicede Ribe, samt Janderup og Hjerting, der var Vardes ladesteder.

EKSPORT OG IMPORT

I 1700-tallet blev der fra Hjerting først og fremmest udført landbrugsprodukter og fisk samt groft forarbejdede varer som hestedækkener og jydepotter. Når skibene returnerede medbragte de fra Norge træ og jern, og fra Holland salt, kalk og en lang række kolonial- og luksusvarer.

KATASTROFEN I 1777

1777 var et skelsættende år for Rømøs hvalfangere. Det år forliste 14 hvalfangerskibe i pakisen ud for det sydøstlige Grønland i august og september. Man har kendskab til 51 søfolk – heraf fem kommandører – fra Rømø, der var om bord på de 14 skibe, og af disse overlevede 30 mand. Blandt de overlevende var også folk fra Fanø og Mandø. Efter denne katastrofe gik øens søfolk i stigende grad over til at deltage i handels-søfarten.

Sømænd og hvalfangere

Særligt befolkningen på øerne tog del i søfarten, sideløbende med at de drev landbrug og fiskeri. Rømøfolkene spillede således en stor rolle i Ribes søfart indtil 1644, hvor svenskerne brændte størstedelen af Rømø-flåden af. Herefter tog øens beboere del i søfarten fra tyske og hollandske havne, og rømøboerne udviklede med tiden en særlig ekspertise i hval- og sælfangst. Rømø er især

Dokhavnen i Esbjerg og fyrsystemet omkring Esbjerg blev i 2007 udpeget af Kulturstyrelsen som et af de 25 vigtigste nationale industriminder i Danmark.

kendt for sine mange kommandører, dvs. kaptajner på hval- og sælfangerskibe. Da antallet af kommandører toppede i 1770 var der 30, og de udgjorde knap 10 % af øens aktive sømænd.

Sejlskibstiden

I 1700-tallet flyttede tyngdepunktet i Vadehavets søfart mod nord. Ribe havde allerede fra begyndelsen af 1600-tallet oplevet nedgang i handel og søfart. I stedet blev det Vardes ladeplads Hjerting, der indtog pladsen som den mest travle havn i Vadehavet. Herfra var der trafik til norske, tyske og nederlandske kyster, og der importeredes varer til store dele af Jylland. Øen Fanø udviklede i løbet af 1700-tallet en sejlskibsflåde, som blev en af landets største provinsflåder med fart på Middelhavet og siden på verdenshavene. Sønderhos og Nordbys mange fine skipperhuse stammer fra denne tid.

Dampskibsfart og nye havne

I midten af 1800-tallet gjorde dampskibene deres indtog, og Hjerting havde i årene 1848-50, som det eneste danske sted uden for København, dampskibsforbindelse til England. I 1855 fik også Højer dampskibsforbindelse til England. Imidlertid besluttede den danske Rigsdag i 1868, at der skulle anlægges en havn i Esbjerg som erstatning for de vestkysthavne, Danmark havde mistet ved neder-

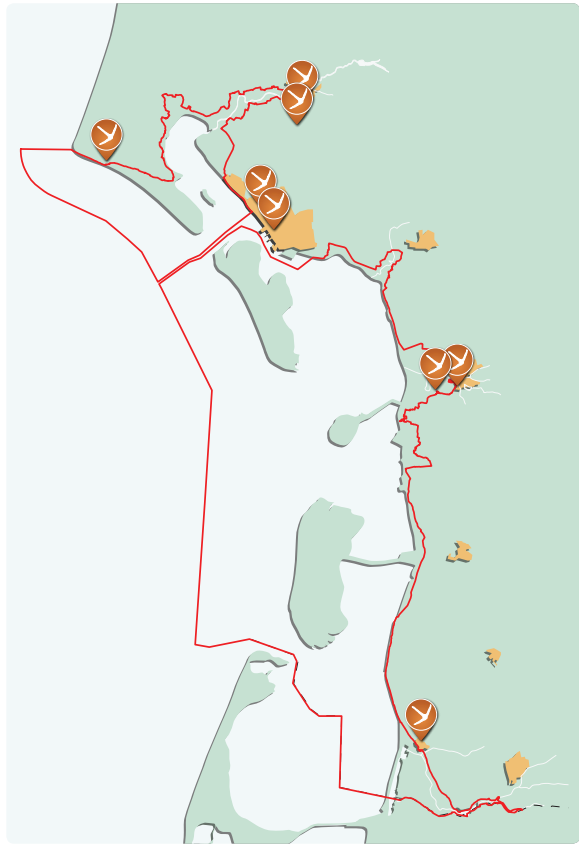
laget i 1864. Med ibrugtagningen af Esbjerg Havn i 1873 skete der en afgørende ændring af havnestrukturen i Vadehavsområdet. I Esbjerg havde man ikke alene en havn, som kunne anløbes af store skibe, men også jernbaneforbindelse til resten af landet og til den store verden. Havnen og jernbanen udgjorde en betydelig konkurrent til søfarten fra den øvrige del af Vadehavet, og Esbjerg blev efterhånden den altdominerende havn i området, mens de mindre havne og ladepladser helt mistede deres trafik.

Fiskeriet

Esbjerg var anlagt som en transporthavn, især med henblik på eksporten af landbrugsvarer til England. Snart opdagede fiskerne langs vestkysten dog, at byens havn og jernbane muliggjorde en hurtig og effektiv forbindelse til de attraktive markeder. Mange fiskere flyttede derfor til Esbjerg, som udviklede sig til Danmarks største fiskeriby, en position den holdt til slutningen af 1900-tallet. I dag er der kun få kuttere tilbage, men Esbjerg er stadig en af Danmarks største havne. Det skyldes ikke mindst Esbjergs rolle i offshore-industrien både når det gælder olie og vindkraft. Den anden fiskerihavn i Vadehavsområdet findes på Rømø, hvor havnen i Havneby blev anlagt i 1964. Herfra drives der hesterejefiskeri, og der er færgeforbindelse til den tyske ø Sild.

Oplevelser med sejlads & handel

Der er mange institutioner der tilbyder oplevelser med handel, sejlads og skibe.

Om Vadehavets Formidlerforum...

Vadehavets Formidlerforum er et netværk af offentlige og selvejende institutioner der formidler Vadehavets natur og kultur.

Forummet arbejder for, at Vadehavet kan opleves hele året af alle og på en måde der hensyn til naturen, historien og lokale interesser.

Læs mere på www.vadehav.dk

Med skolen eller børnehaven?

Lær om sejlads, handel & skibe hos...

NaturKulturVarde

Gl. Skovfogedbolig
Roustvej 111
6800 Varde
T: 75 22 22 50
E: nkv@naturkulturvarde.dk
W: www.naturkulturvarde.dk

Varde Museum

Kirkepladsen 1
6800 Varde
T: 75 22 08 77
E: vam@vardemuseum.dk
W: www.vardemuseum.dk

Danmarks Rvmuseum

Vestergade 25
6840 Oksbøl
T: 75 27 07 03
E: vam@vardemuseum.dk
W: www.http://vardemuseum.dk/dk.php/museer/rvmuseet

Fiskeri- og Søfartsmuseet

Tarphagevej 2-6
6710 Esbjerg V.
T: 76 12 20 00
E: fimus@fimus.dk
W: www.fimus.dk

Esbjerg Museum

Torvegade 45
6700 Esbjerg
T: 76 16 39 39
E: museum@sydvestjyskemuseer.dk
W: www.esbjergmuseum.dk

Museet Ribes Vikinger

Odins Plads 1
6760 Ribe
T: 76 16 39 60
E: museum@sydvestjyskemuseer.dk
W: www.ribesvikinger.dk

Ribe Vikingecenter

Lustrupholm
Lustrupholmvej 4
6760 Ribe
T: 75 41 16 11
E: rvc@ribevikingecenter.dk
W: www.ribevikingecenter.dk

Museum Sønderjylland - Højer Mølle

Møllegade 13
6280 Højer
T: 75 44 61 61
E: hoejer@museum-sonderjylland.dk
W: www.museum-sonderjylland.dk/hojer-molle.html

Læs også om...

- Arkæologiens Vadehav
- Atlantvolden ved Vadehavet
- Bygninger og bygningskultur langs Vadehavet
- Livet på Vadehavssøerne
- Marskens brug, natur & kultur